SPRÁVY A POSUDKY

Naša slovníková jubilantka Alexandra Jarošová

Dňa 22. 2. 2022 sme si pripomenuli životné jubileum významnej slovenskej jazykovedkyne PhDr. Alexandry Jarošovej, CSc., ktorú lingvistická obec v posledných rokoch vníma najmä ako hlavnú vedeckú redaktorku viaczväzkového Slovníka súčasného slovenského jazyka (SSSJ). Predmetom doterajšieho vedeckého záujmu našej vzácnej kolegyne je predovšetkým prekladová a výkladová lexikografia, lexikológia, gramatika, terminológia, ale aj korpusová lingvistika. Pristavme sa na chvíľu pri niektorých momentoch z jej vedeckého života.

Alexandra Jarošová vyštudovala ruský a anglický jazyk na Filologickej fakulte Štátnej univerzity A. A. Ždanova v Leningrade (1975, dnes Petrohradská štátna univerzita) a slovenský jazyk a literatúru na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (1999). Po krátkom pôsobení na Strednej ekonomickej škole v Bratislave a v Slovenskom výskumnom a vývojovom centre urbanizmu a architektúry v Bratislave sa v r. 1980 stala pracovníčkou Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV v Bratislave, kde postupne rozvíjala svoju vedeckovýskumnú činnosť vo viacerých oddeleniach – v oddelení slovanských jazykov, oddelení lingvistických dát a od r. 2002 je členkou oddelenia súčasnej lexikológie a lexikografie.

Prvou bádateľskou oblasťou jubilantky bola teoretická a praktická lexikografia, pričom lexikografické zručnosti získala pri tvorbe Veľkého slovensko-ruského slovníka, pri ktorom sa spoluautorsky podieľala na 4. až 6. zväzku (1990, 1993, 1995). Z tohto obdobia pochádza viacero jej štúdií zameraných na konfrontačnú, porovnávaciu lexikografiu a ekvivalenciu – k téme sa vrátila aj neskôr v prácach *Problems of Semantic Subdivision in Bilingual Dictionary Entries* (2000), *Aspekty ekvivalencie: prekladový ekvivalent a prekladový význam* (2008), *Dimensions of Equivalence* (2008) či *Slovackaja dvujazyčnaja lexikografija v metodologičeskom kontexte: na primere slovacko-russkich i russko-slovackich slovarej* (2017).

A. Jarošová je spoločne s kolegom Vladimírom Benkom priekopníčkou v aplikovaní korpusovej lingvistiky v slovenskej lexikografii. V polovici deväťdesiatych rokov vystupovala ako hlavná riešiteľka grantového projektu Národný korpus slovenského jazyka a elektronizácia jazykovedného výskumu, ktorého cieľom bolo vybudovať prvú elektronickú lexikálnu databázu textov (*Korpus textov slovenského jazyka*, 1993; *Lexikografia a počítače – slovenský variant*, 1997; *Impulzy korpusovej lingvistiky pre dvojjazyčnú lexikografiu: medzi textovou a slovníkovou ekvivalenciou*, 2003). Na základe tejto databázy vznikol a ďalej sa rozvíjal Slovenský národný korpus. V rámci projektu v r. 2001 s V. Benkom zorganizovali 1. ročník medzinárodných korpusovolingvistických a informatických stretnutí SLOVKO pod názvom *Slovenčina a čeština v počítačovom spracovaní* (porov. rovnomenný zborník z r. 2001). Podujatie sa stalo natoľko populárnym, že pokračuje v dvojročných intervaloch dodnes, ale už pod vedením oddelenia Slovenského národného korpusu JÚĽŠ SAV. Opäť s V. Benkom sa A. Jarošová zúčastňovala aj na viacerých medzinárodných projektoch súvisiacich s implementovaním jazykových technológií v lexikografii, napr. Trans-European Language Resources Infrastructure (TELRI I, 1995 – 1997; TELRI II, 1998 – 2000) a European Network of e-Lexicography (ENeL, 2013 – 2017).

Súbežne s korpusovolingvistickými témami pútala pozornosť A. Jarošovej aj analytickosť v jazyku, presnejšie viacslovné lexikálne jednotky. V súbore bohato citovaných štúdií ponúkla odbornej verejnosti typológiu ustálených spojení (1999, 2000), porovnala viacslovné termíny a lexikalizované spojenia (2000) a venovala sa aj obraznosti v terminológii a vo frazeológii (2005). V príspevku *Monokolokabilné slová v slovenčine* (1995) sa pokúsila stanoviť rozsah a vnútorné členenie jednotiek s veľmi obmedzenou spájateľnosťou (kolokabilitou) typu *meruôsmy rok, ceriť zuby*.

Výsledky týchto analýz zúročila naša oslávenkyňa v neskoršom období pri návrhu spracovania ustálených spojení v pripravovanom Slovníku súčasného slovenského jazyka, keď v roku 2002 prestúpila do oddelenia súčasnej lexikológie a lexikografie (najprv ako zástupkyňa vedúcej oddelenia Kláry Buzássyovej a v r. 2007 – 2012 ako vedúca oddelenia) a stala sa hlavnou vedeckou redaktorkou (do r. 2015 spoločne s K. Buzássyovou) tohto viaczväzkového lexikografického diela. Pod ich redakčným vedením vyšli dosiaľ štyri zväzky (A – G, 2006; H – L, 2011; M – N, 2015; O – Pn, 2021).

V spoluautorstve s Klárou Buzássyovou a ďalším vedeckým redaktorom Jánom Bosákom pripravili ťažiskovú kapitolu slovníka – *Východiská a zásady spracovania slovníka* (2006), ktorá predstavuje jeho koncepčný rámec.

Popri redaktorsko-editorskej činnosti na slovníku, spočívajúcej v detailnom čítaní hesiel a precizovaní koncepcie slovníka, sa A. Jarošová s vervou pustila aj do čiastkových gramatických a lexikálnych analýz, ktorými sa zapĺňajú biele miesta v slovenskej lingvistike. Publikovala početné štúdie, ktorých podkladom je práve dôkladná analýza rozsiahleho slovníkového materiálu. Viaceré jej práce, napr. *Lexikálna norma a výkladový slovník* (2010), *Bohemizmy a kodifikačné „kyvadlo“* (2012), *Kritika slovenských slovníkov a koncept normy* (2012), *Slovník súčasného slovenského jazyka – kodifikačné kontexty a normatívne determinanty* (2012) či *Slovenská lexikografia* (2013), sa sústreďujú na normatívnosť vo výkladovom slovníku, s čím súvisí aj problematika kodifikačného procesu ako istého nástroja jazykovej politiky. Tieto čiastkové štúdie prirodzene vyústili do vydania monografie *Slovo v slovníku z pohľadu času a normy* (2015), v ktorej A. Jarošová spracúva dve vzájomne sa prelínajúce témy – dejiny slovenskej lexikografie od stredoveku po súčasnosť a obraz lexikálnej normy cez optiku češtiny na Slovensku (bohemizmy) a lexikálnu variantnosť.

Ani fonologické, morfologické či morfematické a slovotvorné otázky spojené s redigovaním SSSJ nie sú našej jubilantke cudzie. Autorsky či v spoluautorstve s prešovskými kolegyňami Miloslavou Sokolovou a Martinou Ivanovou vypracovala viacero štúdií – o diftongizácii vokalických skupín *ie, ia* (2008, 2009), o kvantitatívnych alternáciách v lexémach so sufixmi *-ár, -áreň* (2008), o optimalizácii gramatického aparátu substantív v slovníku (2008), o zložených adjektívach (2011). Nemožno nespomenúť tri obsiahle teoreticko-metodologické štúdie o slovesnom aspekte: *Vidová opozícia a vidová korelácia v slovenčine* (2013), *Problém rozsahu vidovej korelácie: zisťovanie možností za hranicami imperfektivizácie a mutácie* (2013) a *Existencia a funkcia vidových trojíc v slovenčine* (2013, v spoluautorstve s M. Sokolovou). Rovnako sa do jej zorného poľa dostali aj také náročné témy ako slovesná reflexivita (*Umývať sa: predmetová syntagma alebo zvratné sloveso?*, 2003; *Problémy vymedzenia statusu komponentu sa v konštrukciách typu umývať sa a vidieť sa*, 2017; *Pri ktorých slovesách je reflexívny element* sa *krátkym tvarom zámena seba?*, 2018) či delenie slovies

do konjugačných tried (*Ján Horecký a dynamika morfematických modelov na príklade kmeňotvornej prípony*, 2020). V najnovšej práci *Zložené číslovky so zreteľom na písanie spolu a oddelene* (2021) na základe hĺbkovej analýzy starších aj súčasných normatívnych pravidiel a so zreteľom na používateľov predstavila návrh písania vyšších zložených základných a radových čísloviek v základnom aj ohýbanom tvare.

V štúdiách *Špirála poznania alebo funkcionalizmus a kognitivizmus (v lexikológii) cez optiku dvoch kongresových jubileí* (2018) a *Pohľad na pomenovanie cez prizmu teoretických rámcov a slovníkového hesla* (2018) sa A. Jarošová koncentruje na interpretáciu lexikálneho významu a pomenovania prostredníctvom jednotlivých teoretických konceptov (funkčný štrukturalizmus, komunikačno-pragmatický obrat, kognitívna a korpusová lingvistika), pričom preferuje syntetický model výkladu významu slovníkových hesiel.

O tom, že SSSJ koncipovaný pod vedením Alexandry Jarošovej má vysokú lingvistickú aj kultúrno-spoločenskú hodnotu, svedčia aj mnohé ocenenia, o ktorých sa už písalo na viacerých miestach. Tu spomenieme zatiaľ posledné vyznamenanie – hlavnú cenu v súťaži *Slovník roka 2020 – 2021*, ktorú nedávno vydanému 4. zväzku Slovníka súčasného slovenského jazyka O – Pn (2021) udelila Jednota tlmočníkov a prekladateľov v Prahe.

V úvode sme spomenuli, ako oslávenkyňa tvorila či tvorí duo s V. Benkom, špecialistom na korpusovú lingvistiku, ako aj užší redaktorský tandem pri SSSJ so skúsenou derivatologičkou a lexikografkou K. Buzássyovou (nezabúdame, že do širšieho redaktorského kruhu jednotlivých zväzkov patrili či patria aj iní vedeckí redaktori: Jana Skladaná, Ján Bosák, Miloslava Sokolová, Ingrid Hrubaničová, Martina Ivanová; popri nich mnohí odborní spolupracovníci a konzultanti). Do tretice si A. Jarošová zahrala redaktorský koncert s uznávanou morfologičkou a morfematičkou M. Sokolovou pri redigovaní nielen SSSJ, ale aj ďalšieho monumentálneho lexikografického diela – Ortograficko-gramatického slovníka. A – Ž (2016; https://lex.juls.savba.sk/) s úctyhodným rozsahom približne 132 000 hesiel, ktorý poskytuje používateľom slovnodruhovú a gramatickú informáciu v súlade s koncepciou Slovníka súčasného slovenského jazyka. Tento online slovník sa priebežne aktualizuje a tvorí východisko jej štúdií o elektronickej lexikografii a potrebách používateľov slovníka: *Online Dictionary Content from the*

Lexicographer´s and User´s Perspective (2018), *Online Dictionary Content and The User needs: The Slovak Case* (2019), *Elektronické slovníky a nové aspekty komunikácie v jazykovom poradenstve* (2020).

S bohatou výskumnou prácou a organizačnými aktivitami je spätá aj pestrá činnosť, ktorou jubilantka popularizuje výsledky svojho vedeckého bádania. Sú medzi nimi viaceré prednášky s lexikologicko-lexikografickou problematikou pre Slovenskú spoločnosť prekladateľov odbornej literatúry, prednášky pre slovenských prekladateľov v Európskom parlamente a v Európskej rade či jej pôsobenie v riadiacom výbore Slovenskej terminologickej siete pri Generálnom riaditeľstve pre preklad Európskej komisie.

Je všeobecne známe, že vedecká práca vyžaduje trpezlivosť a zápal pre odkrývanie ešte nepoznaného. Je to často cesta s „osamelým bežcom". V prípade Alexandry Jarošovej však ide o spolucestujúcu, spolupútničku či tímovú hráčku, ktorá svoj autorsko-redaktorský tím drží odborne a s nadhľadom pokope. Bez toho by sa slovníkové dielo rodilo len veľmi ťažko. V jej osobe možno nájsť aj ďalšie charakteristiky – nesmiernu pracovitosť, teoretickú rozhľadenosť, nadšenie a schopnosť nachádzať riešenia aj v zložitých situáciách, otvorenosť kvalifikovanej diskusii, takt, vzájomnú úctu a pokoru –, ktoré z nej vyformovali osobnosť slovenskej a európskej jazykovedy par excellence.

V mene autorsko-redaktorského kolektívu slovníka aj celého pracoviska ďakujeme našej drahej Saške za jej doterajšie vedecké poznávanie aj redaktorské vedenie a prajeme jej do ďalších rokov hlavne pevné zdravie, láskavé rodinné zázemie a minimálne toľko húževnatosti, tvorivosti aj potešenia z bádania ako doteraz.

Nicol Janočková
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i.
Bronislava Chocholová
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i.